

Источники и литература:

1. Гегель Г. Философия истории / Г. Гегель – Спб., изд-во: «Наука», 1993. – 479 с.
2. Тойнби А. Цивилизация перед судом истории / А. Тойнби – М., изд-во: «Директ-Медиа», 2007. – 393 с.
3. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер – Новосибирск, изд-во: «Наука», 1993. – 584 с.
4. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер, – М., 1993. С.221-238
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс, пер. с нем. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.
6. Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К. Ясперс, М., 1991. С. 113-140.
7. Бердяев Н. Человек и машина / Н. Бердяев, – Изд-во: «Путь». – Май 1933. – №38. – С. 3-38
8. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике / Х. Ортега-и-Гассет., – М.,2000. С.164-232.
9. Митчем К. Что такое философия техники? / К. Митчем, – М.,1995., Стр 67-125.
10. Мамфорд Л. От бревенчатого дома до небоскреба / Л. Мамфорд, – Изд-во: «Академии архитектуры», М., – 1936.
11. Мамфорд Л. Техника и природа человека / Л. Мамфорд, – М., 1986. С. 225-239
12. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас, пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева, – СПб. : Наука, 2000. – 380 с.

Патерикіна В.В.**УДК 291.3****АРТИКУЛЯЦІЯ ЕТИМОЛОГІЇ ПОНЯТТЯ САКРАЛЬНОГО**

***Анотація.** Сакральне виступає метакатегорією культури, бо охоплює всі сфери буття. Незважаючи на важливість вивчення сакрального, саме поняття має різноманітні тлумачення. Культурологічна думка виводить етимологію сакрального з різних позицій, залежно від історичного часу та територіального простору. У латинській, давньогерманській, давньослов'янській мовах, на санскриті сакральне мало різні відтінки, починаючи від відповідності Космосу та втілення реальності до визначення стану відринутого до проклятого.*

***Ключові слова:** сакральне, профанне, культура, священний, ієротопія*

***Аннотация.** Сакральное выступает метакатегорией культуры, ибо охватывает все сферы бытия. Несмотря на важность изучения сакрального, само понятие имеет различные толкования. Культурологическая мысль выводит этимологию сакрального из разных позиций, в зависимости от исторического времени и территориального пространства. В латинском, древнегерманском, древнеславянском, на санскритском языках сакральное имело различные оттенки, начиная от соответствия Космосу и воплощения реальности до обозначения состояния отверженного и проклятого.*

***Ключевые слова:** сакральное, профанное, культура, священный, иеротопия*

***Summary.** Scientists have determined the different cultural spaces sacred with very different, even contradictory theoretical principles. Patrick Trusson displays sacred word of Indo-European root that determines compliance space, the fundamental structure of things. The man always wants something stable, which protects against the unexpected. Mircea Eliade emphasized that sacred higher than life. In Latin, the concept of sacred meaning sacred thing dedicated to the gods. If a person has done something bad, then he is cut off from society. In Christianity, describes the sacred religious sacrament, objects of worship. Analogues exists in other languages such as Slavic and Indo-European concept of sacred means to increase. But there is another approach to the concept of sacred when translated from German it means "rabble" and use it when they want to humiliate someone. Several interpretations of sacred taboos associated with a violation of cosmic order. Etymology of the sacred is not accidental contains the following contradiction, because its nature is manifested in action and blasphemous holy, pure and impure. A detailed position of sacred can be represented by three positions. The first position is based on religious experience, as sacred to feel. The second position supports the ability to learn the language and sacred art. Thus it is necessary to use symbols. The third position is that the sacred can be known through the scientific method as an objective reality by rational concepts and categories. Sacral environment creates a wonderful feeling of merging with extraterrestrial creatures. Structuring space transforms chaos into cosmos, aided by certain signs. Time is also regarded as sacred because of its return. The contradictory notion of sacred projected on its etymology is no unanimity. It is proposed to distinguish the interpretation of the sacred as a desire to tame chaos.*

***Keywords.** Sacred, profanne, culture, sacral, hierotopy*

Постановка проблеми. З приводу важливості вивчення сакрального немає сумнівів, але саме етимологія викликає різні тлумачення й потребує уточнення. У різних авторів тлумачення сакрального має різний зміст, починаючи від визначення чогось недоторканого й закінчуючи визначенням проклятого й бридкого. Етимологія поняття сакрального дає можливість більш точно визначити сутність сакрального, межі якого остаточно не окреслені.

Аналіз останніх досліджень. Серед зарубіжних дослідників проблемі етимології сакрального приділяли увагу Патрік Труссон, Мірча Еліаде, Роже Каюа, Рудольф Отто. Ці науковці виводили поняття сакрального із різних формоутворювань, притаманних різним народам і культурам світу.

У працях російських дослідників О. В. Медведєва, О. М. Лідова, В. М. Топорова поняття сакрального розглядається у контексті залучання до абсолюту, до ієротопії, до давньослов'янських джерел побудови цього поняття.

Вітчизняні фахівці, розробляючи витоки поняття сакрального, знаходять його корені у давньослов'янській культурі (В. М. Шелюто), як сходинку до Логосу (В. К. Суханцева).

Виклад основного матеріалу. Патрік Труссон виводить слово «сакральне» від індоєвропейського кореня «sak», що відбиває найбільш повну форму змісту: відповідність космосу, фундаментальна структура речей, існуюча реальність. Жерці намагались побудувати суспільство на цих основних засадах. З тієї доби в індоєвропейській свідомості сакральне складає фундаментальну реальність існування. Цей етимологічний відступ може здатися зайвим, але являє собою певний інтерес. Більш глибоке вивчення індоєвропейського словника дозволяє виявити поняття сакрального, пояснити його на основі двох термінів, що складають пару. З однієї сторони ми маємо ідею божественного, потаємного, з певної точки зору небезпечної й забороненої для людей могутності (*sacer, hieros, yazda, wihaz, whihs*). З іншої сторони, сакральне сприймається з точки зору людини (*augustus, hosios, spaenta, hailagaz, hails*) за суттю своєю як повнота, життєстворююча сила, духовна та тілесна цілісність, ріст, тому оберігає від будь-якого ослаблення. Таким чином ми маємо два аспекти. З одного боку невидимий вимір світу, який відображає сутність реального. Це те, що відзначав Мірча Еліаде, коли підкреслював, що сакральне перевищує буття. З іншої сторони, ми находимо поняття об'єднання як умову цілісності [1].

У латинській мові виникло поняття *sacrum* – священна річ, дія. Цей термін виник ще в язичницькі часи. У свою чергу, слово *sacrum* сходить до латинського слова *sacer*, як за часи римського язичництва означало «присвячене богам», «священне». Роже Каюа додає, що в Давньому Римі слово *sacer* означало «той, або те, до чого не можна доторкнутися, щоб не бути заплямованим чи опороченим». Якщо хтось скоїв якийсь злочин проти релігії або держави, зібрання людей відсікає його від свого кола, проголошуючи *sacer*.

Поняття *sacrum*, трансформувались, перейшло в християнську релігійну парадигму. В християнському світобаченні воно характеризує церковні таїнства, об'єкти релігійного поклоніння, речі, які належать до релігійного культу, а також усе, що згідно з ученням церкви наділене Божою благодаттю. В християнстві воно трактується як святе. Звідси виникає ще одне слово, яким позначається сакральне в християнській релігії. Це слово *sanctus*. Саме ним позначається в латинській мові святий дух – *spiritus sanctus*.

Аналоги латинських слів *sacer* і *asacrum* існують і в інших мовах. Це старовірське *gadoch*, пов'язане із значенням відокремленості, недоторканості, слов'янське *svet*, що сходить до індоєвропейського *k'wen*, яке має означення «збільшуватися», «набухати». На основі аналізу чисельних лінгвістичних свідчень російський дослідник В. М. Топоров дійшов висновку, що походження слова «святе» пов'язане з праслов'янським коренем *svet*, який вживався в значенні «збільшуватися, набухати». Отже, в язичницькій традиції Давньої Русі сакральне вживалося в розумінні «росту, надлишку, родючості» [2, с. 96].

Амбівалентність феномена «сакральне» призвела до того, що у багатьох європейських мовах слова з коренем «*sacr*» означають «піднесене» («високе»), і «низьке» («негідне»). Так, німецьке слово «*sakramenter*» означає «набрід»; «*sakrich*» має зневажливий, фамільярний відтінок, його вживають для надання двозначності, коли бажають полестити, або, навпаки, образити, принизити. У французів одне й те саме слово «*sacrer*» і «коронувати», «посвячувати» (наприклад, в єпископи), і «проклинати»; «*sacrifant*» по-французьки – це «шахрай», «негідник», «шалопай». [3, с. 139].

Sacer (sacri) – від лат. – присвячений богу; священний; святий; великий; той, хто приречений підземним богам, тобто проклятий; магічний, тасмичий. «Святий» у стародавні часи означало «опорочений», а розрізнення було зроблено значно пізніше за допомогою двох симетричних слів «чистий» і «окаянний», за дослідженням Роже Каюа.

В давніх культурах з терміном «сакральне» була тісно пов'язана система понять. Так, в Греції *Hieros* визначало властивість сакралізованих предметів; *hostios* – те, що правильне в стосунках між богами та людьми, *hagios* – то, що відчужене від більшості людей. В Давньому Римі, *sacer (sacri)* – те, що належить богам, що забезпечує з ними зв'язок, *sanctus* – визначало те, заперечення чого призвело до санкції.

Ряд тлумачень сакрального безпосередньо пов'язаний із заборонами, які сприяють підтримуванию космічного ладу. В латинській мові поняття «*nefas*» означає все, що посягає на впорядкованість світу, божественну законність. Гарантією організації космосу, як досконалості, оформленості, завершеності в грецькому культурному просторі прислуговується поняття «*themis*». Іранська міфологічна традиція виокремила протилежності «*ta*» та «*an – tra*», які протиставляють те, що утримує світовий порядок й те, що порушує світовий порядок.

Етимологія сакрального не випадково містить такі суперечності, бо його природа проявляється у сприятливій чи нещасливій дії і протилежній властивості чистого і нечистого, святого і блюзнірського, які визначають у своїх власних межах нові границі протяжності релігійного світу. (Роже Каюа). Дослідник находить в цьому основний рух діалектики, бо будь-яка сила, яка його втілює, прагне до розкладу: її первісна двозначність розкладається на антагоністичні і взаємодоповнюючі елементи, в яких взаємно пов'язуються почуття поваги і відраз, бажання і страху, які інспіровані її визначальною двозначною природою. Але як тільки ці полюси народилися від послаблення останньої, яке вони викликають кожен зі свого боку, оскільки якраз вони містять властивість священного, ці ж самі амбівалентні реакції змушують їх ізолюватися один від одного.

Елемент жахливого й елемент захоплюючого зберігаються не тільки в сакральному, а й у теологічних аспектах, які Рудольф Отто визначає *tremendum* і *fascinans*. Ці поняття тлумачаться наступним чином: *fascinans* відповідає захоплюючим формам священного діонісійському екстазу і трансформуючому єднанню, але це також доброта милосердя й любов божественного до своїх створінь, те, що без опору

притягує їх до себе, тоді як *tremendum* репрезентує «святий гнів», невловиму справедливості «зздрісного» Бога, перед яким тремтить принижений грішник, благаючий собі прощення (Роже Каюа).

І священне, і демонічне викликають протилежні почуття відрази та інтересу, знаходячись на різних полюсах й не зумовлюючи одне одного.

У вивченні сакрального виокремились декілька підходів та визначень, що тлумачать його як:

- 1) щось містичне, трансцендентне;
- 2) шлях сходження до Бога та возз'єднання во Хресті;
- 3) знак онтологічної повноти.

Більш розгорнуто процес пізнання сакрального може бути представлений трьома позиціями. Перша позиція відходить від того, що релігійній ментальності властиве глибоке переконання в «невимовності» справжньої суті сакрального. Це переконання засноване на релігійному досвіді і визнанні існування трансцендентного. Про потойбічну реальність неможливо говорити звичайними словами. Вона не може бути адекватно виражена засобами мистецтва. Таке переконання виявляється у забороні зображень Бога та всіх живих істот в православному ісіхазмі; в забороні перекладати літургію іншими мовами крім давньоєврейської, грецької та латинської в західному християнстві. З суто релігійного погляду наукове пізнання сакрального наштовхується на низку нездоланих перешкод. Одна з них полягає насамперед у тому, що сакральність, містичність не піддаються кількісному виміру. Говорити про рівень чи ступінь сакральності можна лише умовно, причому, щоб виразити те, що приховано в понятті «сакральне», потрібно знайти адекватний рівень мови. Абстрактній мові не під силу визначити її власну специфіку, оскільки вона не спроможна сформулювати якість відчуття (Роже Каюа). Виникає «порочне» коло: судження про «сакральне» повинне бути висловлене «сакральною» мовою, хоча сакральне з релігійного погляду в своїй основі незмірне, а отже, і невимовне. Тому «казане не може адекватно виразити сакральне, воно може лише натякнути на нього». Отже, багатомірність і поліморфність сакрального не дає можливості адекватного вираження на раціональному рівні.

Друга позиція полягає в тому, що існують різні засоби «перекладу» сакральною мовою існуючої реальності і сакральне може бути пізнано завдяки засобам мови та мистецтва. Така позиція щодо сакрального здійснюється в християнському, перш за все, у православному іконописі або в досконаліх, з естетичної точки зору, образах та картинах художників епохи Відродження. Для вираження сакрального в релігійному мистецтві прийнято користуватися алегоріями і символами – вербальними, музичними, графічними тощо. Отже, релігійна естетика виходить з прагнення передати складну гамму вражень від спілкування із сакральним. Естетична дія сакрального полягає в тому, що обдаровані в релігійному і художньому відношенні люди прагнуть до вдосконалення форм виразу думок і почуттів, до їх ускладнення, що значною мірою збагачує мову і зміст культури.

Третя позиція полягає в тому, що сакральне може бути пізнано і завдяки науковим методам. Тобто проблема сакрального є науковою проблемою. Якщо розглядати проблему сакрального винятково на рівні почуттів і образів, тобто в просторі суб'єктивної реальності, то вона перестає бути науковою проблемою. Отже, сакральне може бути розглянуто як об'єктивна реальність через раціональні поняття та категорії. Саме завдяки цьому сакральне може бути освоєно не тільки в релігійному й художньому сенсі, але й стане доступним для наукового аналізу [2, с. 94-95].

Сакральне виконує місто інтерактивного світоглядного орієнтиру, який складається з багатьох компонентів, в тому числі і релігійного. Російський дослідник О. М. Лідов відзначає, що категорія «сакрального» припускає реальну «присутність Божу» й не віддалена від «чудотворного», тобто не пов'язаного з ділами рук людських [4]. Розробляючи нове поняття «ієротопії», яке побудоване за принципом поєднання грецьких слів «ієрос» (священний) й «топос» (місце, простір, поняття), О. М. Лідов аналізує сакральний простір (але не як всю сферу релігійного). На його думку, ієротопія – тип діяльності, що глибоко вкорінена в природу людини, яка в процесі усвідомлення себе духовною істотою спочатку стихійно, потім свідомо формує конкретне середовище свого спілкування з вищим світом. Але, нажалі створення сакральних просторів не було побачене й усвідомлене як самостійне явище і відповідно не було включено в культурний та науковий контекст новоєвропейської цивілізації, як плід дії рук та розуму людини.

Дослідник, артикулюючи відмінність ієротопії від ієрофанії (містичного), визначає найсуттєвіші риси створення сакральних просторів. Вони формуються як інсталяція з залучанням драматургії світла для логіки прочитання найбільш значущих елементів храму, з пахоців, що перетворюють середовище на мариво, з чинопоследовності. Матриця структурного задуму, якому підпорядковуються форми, систематизує водночас і реально існуючий простір, і неречовинне та невловиме. У творця сакрального простору є певна мета, яку він не завжди реалізує за власним бажанням. Певні замовники – земні правителі – поводили себе у даному випадку як інокі по відношенню до небесного правителя. Великі простори вбирали в себе декілька різночасових проєктів, які активізувались в певні моменти богослужіння.

Сакральне середовище завдяки драматичній мінливості при відсутності жорсткості фіксації образу утворювало дивовижне відчуття злиття з позаземними створіннями. Артикульована система понять дозволяє сприйняти образну природу простору, тим більш, що її мешканець сам є споживачем та учасником образу простору. Змістовність та емоційні лінії збігаються на глядачеві, роблячи його частиною сакрального буттєвого простору.

Дуже цікаву паралель проявив О. М. Лідов між просторовими іконами, що незвичайні у новоєвропейському контексті та найвищим мистецтвом перфомансів та мультимедійних інсталяцій.

Базовим принципом є відсутність єдиного джерела зображення, а образ утворюється під дією множинності динамічних форм, що робить їх типологічно спорідненими.

Нерухоми́й храм й динамічне зовнішнє середовище поєднуються в універсумі, переходячи один в одного та доповнюючи один одного. Храм ніби виноситься на зовнішній простір і сакралізує його. Через образи – парадигми, як інтелектуальні інструменти, пояснюються асоціації, втілення божественного замислу, його прихованість та багатошаровість. Даючи характеристику образам-парадигмам, О. М. Лідов відзначає їх видимість та впізнаваність при відсутності принципової формалізованості. Через нерациональне сприйняття світу найбільш адекватно досягається божественна суть, не залишаючи на поверхні фіксацію артефактів. Їх достатня кількість в культурі людства ілюструє назовні інтелектуальне та емоційне відбиття світу. А зсередини через образи-парадигми надходить сакральний зміст схованого, потаємного.

Аналізуючи ставлення до простору, Мірча Еліаде відрізняє мирське сприйняття простору від релігійного. В першому випадку свідомість відбиває простір як однорідний, без якісних відмінностей. Як тільки з'являється розрив або щось, що зламає однорідність, особливе місце з якісною відзнакою, простір наділяється своєрідною надзвичайністю, яку можна охарактеризувати як релігійність. Парадоксальні місця, де відбувається зіткнення мирського та релігійного, сам простір культової споруди, ландшафт тощо утворюють інший простір, де є можливість спілкування з позаземними силами. Певні знаки вказують на такі місця, а якщо такий знак відсутній, його викликають штучно. В будь-якому випадку людині потрібна точка відліку в однорідному просторі.

В структуруванні простору відбувається перетворення Хаосу на Космос, чому сприяють певні знаки, знаходження Центру Миру (стовб, гора, храм, палац, перехрестя доріг, центр чотирикутника). Від Центру розповсюджується Всесвіт і будь-яке руйнування центру призводить знов до хаосу. Жаж перед Хаосом подібний до жаху перед небуттям. Що пояснюється невідомим й таким, яке не залучено до сакрального.

За аналогією з простором є час, якщо він не сприймається як сакральний, однорідний та одноманітний. Як із упорядкуванням простору, людина намагалась вгамувати час через вічне повернення. Архаїчне людство захищалося, як могло, від цього, що є в історії нового та незворотного [5, с. 54].

При циклічності часу гарантується його повернення, й людина бере участь у його повторенні. Вічне повторення часу дає надію на повернення життя після смерті окремій людині та всьому людству. Але надія, якщо вона позбавлена релігійного змісту, починає наводити жах, тому що час уявлявся як коло, що повторюється безкінечно. Починаючи з іудаїзму, історичний час набуває нового сенсу, а християнство пішло далі в оцінці історичного часу, тому що Бог втілюється в людське існування. Все трапляється один раз й історія скерована одиничним фактом смерті та воскресіння Христа. «Отці церкви» Іриній Ліонський, св. Василій, св. Григорій, св. Августин в подальшому розробили теорію конкретності долі людства та окремої людини, які відбуваються одного разу.

Секуляризований світ втрачав єдиний сенс і кінцеву мету історії, що з послідовністю викликає жах, відчай, нестабільність. Мірча Еліаде вбачає перспективу у вимірі історії через сакральне, яке надасть їй зміст та значущість. Сотеріологічна цінність вкрай необхідна для людства й окремої людини за часів децентралізації, іронії, симулятивності.

Архаїчний та цивілізований соціуми дещо по-різному висловлювали ставлення до сакрального та до самого буття в ньому. Два рівні буття – ідеальне, космічне, екстремальне та повсякденне, якому не надавалось особливого значення, набирають обертів вже в архаїчному світі. Повсякденне буття сприймалося як проміжний етап від однієї космічної екстремі до іншої.

Висновки. Систематизація світоустрою проходить через всю історію культури і в різних її глибинних шарах набуває свого звучання. Для більш аргументованої доказовості слід відзначити в епохах своє особисте ставлення до даної проблеми. Це мета завдання потребує окремих розвідок, тому варто сконцентрувати увагу на декількох періодах розгорнення культури, починаючи з міфів і закінчуючи сьогоденням. Але, оскільки завданням цього дослідження є етимологія сакрального, то йшлося про різні підходи до трактування самого поняття сакрального. Розгорнувши лише деякі вектори вивчення цього складного питання, можна констатувати, що суперечність самого поняття сарального спроектувалася на його етимологію. У ньому вбачають германські, санскритські, давньослов'янські, єгипетські, єврейські корені.

Джерела та література:

1. Труссон П. Сакральное и миф. / Патрик Труссон : Пер. В. Ванюшкиной [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nationalism.org/vvv/trusson-sacral-and-myth.htm>
2. Шелюто В. М. Проблема сакрального як світоглядна проблема/ В. М. Шелюто//Наука. Релігія . Суспільство. – 2010. – № 4. С. 136-149.
3. Козловець М. А. Ідентичність: сакральне та профане/ Микола Козловець. – Філософська думка. – 2008 – № 4. – С. 136-149.
4. Лидов А. М. Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид творчества и предмет исторического исследования Ванюшкиной [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polit.ru>
5. Элиаде М. Миф о вечном возвращении/Мирча Элиаде. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении. Образы и символы. Священное и мирское: Пер. с фр. Н. Гарбовского. – М. : Ладомир, 2000. – 220 с.